

Po kam tautos sveikata?

(Straipsnis atspausdintas „Lietuvos aidas“ 2009 12 02 numeryje)

2009 m. liepos 19 d. Vyriausybės pasitarime buvo priimtas protokolai Nr. 62, atskleidęs mūsų valdžios nusiteikimą atsisakyti vadinamųjų kvaišalų - legaliųjų (alkoholis, tabakas) bei uždraustųjų narkotikų veiksmingos kontrolės. Tokia politika kelia didelę grėsmę valstybei, nes palikus priklausomybę sukeliančias medžiagas be tinkamos kontrolės bus padaryta nepataisoma žala žmonių sveikatai ir šalies ūkiui. Todėl šį sprendimą verta atidžiau panagrinėti.

Didžiausią smūgį numatoma suduoti **alkoholio ir tabako** kontrolei. Tuo tikslu naikinama Valstybinė tabako ir alkoholio kontrolės tarnyba (VTAKT), jos funkcijas perduodamos Valstybinei maisto ir veterinarijos tarnybai prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (alkoholio kontrolė ir alkoholio licencijavimas) bei Valstybinei ne maisto produktų inspekcijai prie Ūkio ministerijos (tabako ir tabako gaminių kontrolė ir tabako licencijavimas).

Nieko gero neverta tikėtis ir iš narkotikų kontrolės reorganizavimo, nes šiems tikslams paliekamas anksčiau įsteigtasis Narkotikų kontrolės departamentas, nepasižymėjęs noru ką nors kontroliuoti.

Pasvarstykime, kokio kvaišalų kontrolės efektyvumo galima tikėtis po tokių pertvarkymų. Pirmiausiai apžvelkime alkoholio ir tabako, darančių didžiausią žalą žmonių sveikatai Lietuvoje, kontrolės reikalus.

Primename, kad prieš priimant šį nutarimą alkoholį ir tabaką, kontroliavo 9 institucijos. Iš jų **trys** minimos Vyriausybės nutarime, o jų indėlis buvo toks: 2005 metais VTAKT nustatė 266 pažeidimus iš 320 (85,5%), Valstybinė ne maisto produktų inspekcija – 4 (1,1 %), o Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba – nė vieno (0%). Ir pagaliau 2008 metais VTAKT nustatė apie 90 % visų Alkoholio ir Tabako kontrolės įstatymų pažeidimų, policija apie 9 %, institucijos, kurioms bus perduota kontrolė – **0 %**.

Pažeidėjai neretai kreipdavosi į Seimo narius ar valdininkus, prašydami juos apginti nuo VTAKT baudų. Ši tarnyba spaudimui nepasiduoda ir gina savo nutarimus teismuose. 2005 metais 81 VTAKT nutarimas skirti baudą buvo apskūsta teismams, kurie paliko galioti 95 % nutarimų. VTAKT pralaimėjo tik vieną bylą. 2006 metais VTAKT atitinkamai priėmė 448 nutarimus, 13 % (60 nutarimų) buvo apskūsti teismams, teismai išnagrino 52 nutarimus, iš jų 51 paliko galioti, panaikino tik 1. 2007 metais buvo priimta 367 nutarimai, 16 % (57 nutarimai) buvo apskūsti teismams, teismai išnagrino 50 nutarimų, panaikino 1, o 49 nutarimus paliko galioti. 2008 metais iš 322 nutarimų 72 buvo apskūsti teismui, panaikintas tik 1. Atitinkamai per 2009 metų 9 mėnesius buvo priimtas 171 nutarimas, 51 nutarimas apskūstas teismui, 1 panaikintas. Teismuose nuolat būna apie 80 įvairių bylų šia tema. Panaikinus VTAKT, visos bylos bus „numarintos“, nes niekas teismuose neatstovaus valstybės interesams.

Matome, kad sunaikinti pasmerktoji VTAKT dirbo profesionaliai ir principingai laikėsi įstatymų, buvo **nepriklausoma nuo interesų grupių poveikio**. VTAKT - nedidelės, tačiau efektyvios organizacijos indėlis įgyvendinant alkoholio ir tabako kontrolės įstatymus dažnai buvo lemiamas reikšmės. Tai patvirtina jau pateikta statistika ir šie faktai:

- dėl nuoseklaus VTAKT darbo įgyvendinant vieną pagrindinių Alkoholio kontrolės įstatymo tikslų – mažinti bendrąjį alkoholio suvartojimą - pirmą kartą per pastaruosius 20 metų sumažėjo alkoholinių gėrimų suvartojimas; 2008 metais vienam gyventojui buvo parduota 13,2 litro absoliutaus alkoholio arba 9,4 % mažiau palyginti su 2007 metais. Iki tol didėjęs alkoholinių psichozių skaičius (100 000 gyventojų) 2008 metais sumažėjo iki 113,5 (palyginimui, 2007 metais buvo 128,3), sumažėjo ir ūmių alkoholinių intoksikacijų skaičius. Atsisakius alkoholio bei tabako prevencijos ir kontrolės darbą atliekančios vieningos institucijos, teigiamų poslinkių ateityje tikėtis netenka, mūsų šalis vėl bus murkdama į kvaišalų klampynę;

- įgyvendindama tiesioginę teisės aktų laikymosi kontrolę, VTAKT pasiekė, kad legaliai veikiančiose prekybos vietose nebūtų realizuojami falsifikuoti bei kontrabandiniai alkoholio ir tabako produktai. Per VTAKT veiklos metus nė karto nebuvo apsinuodijimo legaliai įsigytais alkoholio produktais protrūkio šalies mastu, ko neišvengė, pvz., Estija. VTAKT vienintelė institucija, užtikrinanti,

kad viešojo maitinimo įmonėse būtų vartojamas tik joje įsigytas alkoholis. Ši tarnyba **operatyviai reaguoja** į visuomenės atstovų skundus. VTAKT veiksmai nulėmė, kad rinkoje nebūtų tabako gaminių imitacijų – cigarečių kokainui uostyti, cigarų vamzdelių su narkotinėmis medžiagomis, cigarečių su įvairių žolelių mišiniu, skirtų rūkyti, kurių galėjo nusipirkti net vaikai;

- VTAKT yra **dinamiška ekspertinė institucija**. 2008 metais, atsiliepdama į visuomenės gyvenimo pokyčius ir remdamasi teisės aktų taikymo praktika, pasiūlė efektyvias priemones ir būdus teisinio reglamentavimo spragoms šalinti (pateikti pasiūlymai dėl alkoholio reklamos, pardavimo skatinimo draudimų, tabako gaminių pardavimo savitarnos skyriuose uždraudimo ir kt.);

- VTAKT nuolat atlikdavo ne tik tiesioginę teisės aktų laikymosi priežiūrą, bet ir ne mažiau svarbų **konsultavimo bei bendradarbiavimo darbą**. VTAKT bendradarbiavo su kitomis alkoholio ir tabako kontrolės valdžios bei vietos savivaldos institucijomis (policija, mokesčių inspekcija, savivaldybėmis), teikdama joms metodinę pagalbą, dalindamasi teisės aktų taikymo praktika, supažindindama su teismų jurisprudencija, organizuodama bendrus reidus;

- ne be VTAKT nuolatinių siūlymų ir principingo elgesio buvo pasiekta, kad iš Lietuvos televizijos ir radijo nuo 6 valandos iki 23 valandos dingtų alkoholio reklama, kuri jau buvo įgijusi tokį pagreitį ir jos buvo tiek daug, kad sunku buvo suskaičiuoti visus reklaminius siužetus, skirtus reklamuoti produkcijai, darančiai žalą žmogaus, ypač vaikų sveikatai bei visuomenės gerovei;

- Seimo pastangomis pasiekti teigiami teisinės bazės pokyčiai buvo paremti aktyvia VTAKT veikla įgyvendinant teisės normų profesionalų taikymą praktikoje. Tai garantavo, kad nuo 2007 metų įsigaliojęs draudimas rūkyti viešojo maitinimo įmonėse bei nuo 2009 metų įsigaliojęs absoliutus draudimas reklamuoti tabako gaminius, būtų ne deklaratyvios, bet realiai veikiančios įstatymo nuostatos. Nerūkantys kavinių ir barų lankytojai džiaugiasi, kad yra apsaugoti nuo pasyvaus rūkymo, o asmenys, anksčiau rūkydavę „dėl kompanijos“, metė rūkyti. Tai patvirtina 2008 metais sumažėjęs rūkančiųjų skaičius. 2008 metais rūkė 38,8 % vyrų, palyginti su 2006 metais, kai tokių buvo 43,4 %.

Faktai įtikinamai liudija, kad Vyriausybė, naikindama VTAKT, atsisako institucijos, kuri realiai vykdė alkoholio kontrolę, o šį darbą paveda tiems, kurie, švelniai tariant, nelabai stengėsi tai daryti, vadinasi, tiems, kurie negalėjo įgyti netgi minimalios tam darbui reikalingos patirties.

Spręsdama narkotikų kontrolės problemas Vyriausybė pasirenka kitą, negu alkoholio ir tabako atveju, kelią. Užuoat ką nors naikinusi, ji šį barą paveda Narkotikų kontrolės departamentui. Ši institucija pervardijama į Narkotikų, tabako ir alkoholio priežiūros departamentą prie Sveikatos apsaugos ministerijos. Atnaujinto departamento funkcijos išplečiamos, jam pavedama kitų kontrolės institucijų priežiūra ir vadinamųjų žalos mažinimo programų rengimas bei įgyvendinimas.

Ką gero nuveikė NKD, įgijęs tokį didelį Vyriausybės pasitikėjimą? Kaip jau minėta, NKD lig šiol nėra pasižymėjęs troškimu ką nors kontroliuoti. Šios funkcijos departamentas atsikratė jau pačioje savo gyvavimo pradžioje. Spaudoje buvo rašyta, kad NKD atstovai ir pirmiausiai jo vadovė A.Astrauskienė, vos tik pradėjęs šiai institucijai veikti, ėmėsi klaidinti visuomenę, tvirtindami, kad narkomanijos situacija Lietuvoje stabilizavosi, nors narkotikai ir narkomanija sparčiai tebeplito. Tokia NKD pozicija skatino nusiramino nuotaikas ir trukdė Lietuvoje kurti tinkamą narkotikų kontrolės politiką, kurios neturime ir šiandien. NKD stengėsi ir lig šiol tebesistengia visomis išgalėmis primesti Lietuvai „žalos mažinimo“ programas, reiškiančias palaipsnį narkotikų legalizavimą, narkotikų prevencijos žlugdymą. Nematome, kad NKD siektų kuo greičiau įdiegti Lietuvoje naujus narkotikų prevencijos metodus, kurių efektyvumas buvo patvirtintas užsienio šalių patirtimi, tokius, kaip narkotikų testai mokyklose ar narkotikų teismai.

NKD, realiai nevykdantis kontrolės funkcijų ir niekuomet to nesiekęs, neturėjęs operatyvinės veiklos įgaliojimų, virto institucija, dubliuojančia Statistikos departamento ir kitų įstaigų veiklą, negalinčia prisidėti prie narkotikų ir narkomanijos stabdymo. Nepaisant to, NKD nusipelnė didžiausių Vyriausybės simpatijų. Tačiau, kaip NKD, pasižymintis tokiomis savybėmis, galės kontroliuoti narkotikus ir netgi prižiūrėti kitų kontrolės institucijų veiklą?

Panagrinėje 2009 07 19 protokolą įsitikiname, kad Vyriausybei nei alkoholio, nei tabako, nei nelegalių narkotikų realios kontrolės nereikia, o tikslas, kurio ji siekia, yra tik kontrolės imitavimas. Todėl suprantama, kad labiausiai tokiai imitacijai tinka tas, kas nesugeba ar nenori kontroliuoti.

Šią išvadą patvirtina ir Vyriausybės atsisakymas sutelkti visą kvaišalų kontrolę prie Vidaus reikalų ministerijos, įsteigus ten atitinkamą departamentą. Tokie pasiūlymai buvo nagrinėjami. Tačiau šio sprendimo buvo atsisakyta. Veikiausiai todėl, kad kilo grėsmė, jog toks departamentas galėtų vykdyti ir operatyvinės veiklos funkcijas. Čia baigtusi imitacijos ir galėtų prasidėti tikroji kvaišalų kontrolė. Manau, kad dabartinė Vyriausybė to tikrai nesiekia. Aiškinimai, kad neva tokio departamento nenorėjo Vidaus reikalų ministras, nėra įtikinami, nes tai reikštų, kad Vyriausybė dirba paisydama pavienių ministrų užgaidų, o ne bendrų, jeigu ne visuomenės, tai bent pačios Vyriausybės interesų.

Tokią pat išvadą atitinka ir palyginimas VTAKT su NKD pagal jų patirtį ir susijusių problemų mastą. Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenimis, alkoholio problemos šiuo metu paliečia daug daugiau Lietuvos gyventojų (63549 registruoti alkoholikai 2008 m. pabaigoje) negu narkotikai (5809 registruoti narkomanai tuo pat metu). VTAKT yra įkurta 1996 metais, vadinasi, daug seniau, negu NKD (įkurtas 2004 metais). VTAKT yra sukaupusi didelę patirtį kontrolės įstaiga, atsakinga už didelę Lietuvos gyventojų dalį liečiančios problemos sprendimą. O NKD neturi jokios kontroliavimo patirties, šios institucijos veikla susijusi su dešimtį kartų mažesnės gyventojų dalies problema. Suprantama, kad narkotikų problema irgi labai svarbi, tačiau tai jokių būdu nėra argumentas, kad VTAKT būtų panaikinta. Maža kas patikės, kad tokios tarnybos išdraskymas galėtų pasitarnauti valstybės interesams.

Galimas dalykas, kad VTAKT išliktų, jeigu pataikautų valdžiai ir užuot kontroliavusi, imtųsi imitacijos. Tačiau valstybės institucijai, kuri nepripažįsta visuotinės korupcijos dėsnių, laikosi valstybės įstatymų ir neklauso viršininkų, sovietišku „telefono teisės“ stiliumi „rekomenduojančių“ įstatymus laužyti, mūsų šalyje išlikti yra sunku.

Jau suvokėme, kad šis Vyriausybės sprendimas priimtas ne visuomenės sveikatos naudai, o, pirmiausiai, alkoholio ir tabako firmų, paliekamų be veiksmingos kontrolės, klestėjimo vardan. Nesunku pastebėti, kad numatomais pertvarkymais stengiamasi ne tik panaikinti VTAKT, o iš esmės ir tabako bei alkoholio kontrolę, bet ir sumažinti kitų institucijų galimybes kontroliuoti, pavedant bendrąją visų institucijų kontrolę Narkotikų kontrolės departamentui – tiems tikslams visiškai netinkamai organizacijai. Galimas dalykas, kad Vyriausybė tokiomis priemonėmis siekia paskatinti ir narkotikų legalizavimo šalininkų veiklą, kad pasinaudojus jų filosofija - „ką bedarytum, narkotikai plito ir plis“, galėtų pridengti bei pateisinti savo neveiklumą stabdant narkotikus. Tokia valstybės politika neišvengiamai taps signalu kibti į darbą labai pavojingiems veikėjams – nelegalių narkotikų prekeiviams. Šios Vyriausybės politikos neįmanoma pateisinti jokiais „liberaliosios ekonomikos“ teorijomis. Mat, narkotinės medžiagos (alkoholis, tabakas, kiti narkotikai) nėra įprastinė prekė. Jos turi būti griežtai kontroliuojamos, nes, virtusios epidemija, žudo nuo jų vergiškai priklausomus vartotojus, suluošina ištisas tautas, kaip ir maras ar cholera. Šių medžiagų vartojimas griaua rinkos ekonomiką, o valstybės pajamos iš, pvz., alkoholio akcizų, kaip nustatyta daugelyje šalių vykusiais XX ir jau XXI amžiuje tyrimais, yra bent keletą kartų mažesnės už alkoholio daromą žalą žmonių sveikatai ir šalies ūkiui.

Dabar jau aišku, kad Vyriausybės programa, kurioje naivuolių džiaugsmui pirmą kartą buvo nemažai kalbama apie kvaišalų problemas, tėra gudrus manevras visuomenei užmigdyti. Iš tikrųjų Vyriausybė stengiasi įsiteikti alkoholio pramonei, ir, galimas dalykas, narkotikų legalizavimo šalininkams. Tokie veiksmai yra panieka Vyriausybę rėmusiai blaiviajai visuomenei. Norėdami, kad valdžia mus suprastų, turėtume senoviška Kauno turgelių tarsena jų paklausti: **Po kam tautos sveikata, ponai?**

Kviečiame Seimo narius, nepaisant Jūsų partinės priklausomybės, atmesti šiuos nepaprastai pavojingus Vyriausybės pasiūlymus (Nr. XIP-1285, XIP-1286, XIP-1287, XIP-1290) ir parengti alkoholio bei kitų narkotikų kontrolės sistemą, kuri atitiktų tautos sveikatos interesus.

Labai svarbu, kad nebūtų sunaikintas VTAKT - sąžiningai dirbantis kolektyvas, rodęs pavyzdį, kaip galima Lietuvoje išgyventi be korupcijos, nes tikrai remiantis tokiais žmonėmis galima pagerinti valdžios kokybę ir priversti ją dirbti visuomenės labui.

Visuomeninės organizacijos „Tėvai prieš narkotikus“ pirmininkas
Jurgis Gediminas Jakubčionis
Tel. 8 614 04 463